

Дошкільне виховання

квітень

4
1963

Засвоєння мови дітьми переддошкільного віку

Є. СУХЕНКО, кандидат педагогічних наук

Як багато радості приносить матері перше слово малюка! З великим нетерпінням чекає вона цього слова: адже розвиток мови тісно пов'язаний з пробудженням свідомості дитини.

Мовою дитина оволодіває в спілкуванні з людьми, що оточують її. Всі свої материнські почуття, любов мати виливає на немовля в потоці ласкавих, ніжних слів. У відповідь дитина починає проявляти радість, вимовляти звуки «а-а-а», «гу-гу». Такі перші звуки — ще не мова, однак це перший контакт з дорослими, які оточують малюка, вправління органів мови.

Велика роль у всьому наступному розвитку дитини належить правильному вихованню її в суспільних дитячих закладах. В єдиній програмі виховання дітей від 2 місяців до 7 років визначено обсяг знань, навичок та умінь, що їх повинні засвоїти діти кожної вікової групи. Ось чому необхідно повернути увагу вихователів до створення умов, які сприятимуть успішному розвитку мови дітей найбільш раннього віку, вказати шляхи, що забезпечать засвоєння програми.

Першою умовою, що сприяє успішному розвитку голосових реакцій, є безпосереднє емоціональне, а далі й мовне спілкування обслуговуючого персоналу з дитиною. Якщо таке спілкування відсутнє, то немовля буде недосить радісне, малорухливе, часто кричатиме, а пізнавальні процеси у нього зосереджуватимуться навколо власного тіла: обмацування і розглядання рук, смоктання кулачка або пальчиків.

Найкращий час для емоціонального спілкування з дітьми — це час для догляду за ними. Всі санітарно-гігієнічні процедури повинні супроводитися мовою дорослих, звернутою до кожної дитини зокрема. Необхідно, щоб ця мова була по-материнському ласкавою, а вираз обличчя у дорослих — привітним. З перших місяців життя немовляти треба встановити контакт між ним і дорослими. Цей контакт ґрунтується на задоволенні різноманітних потреб дитини. Дорослий годує її, сповиває, усуває неприємні відчуття, постійно нахилиється над нею, розмовляє. Таке спілкування з дитиною мусить бути емоціональним: дорослий посміхається їй, наспівує ласкавий, веселий мотив. Треба брати немовля на руки, агувати.

В результаті постійного спілкування дитина в 4—5 місяців впізнає дорослого як за звуком голосу, так і поглядом. Вона протягує дорослому ручки, повертає голову на його голос, агукає у відповідь. Трохи пізніше у дитини настільки зміцнюється потреба в спілкуванні з дорослими, що вона звуками, всією своєю поведінкою намагається повернути до себе увагу дорослого, вимагаючи спілкування з нею.

В другій половині першого року життя необхідно навчати дитину розуміти деякі слова. Як же це робити? Найкраще проводити таке навчання індивідуально, передусім в ігрових моментах, під час неспання, викликаючи позитивні емоції у дитини. Називання предметів і називання дій треба супроводити їх показом. Вихователь глибоко про-

думує ті слова, розуміти які повинна навчитися дитина. Так, під час годування слід пов'язувати дії з словами «їж», «відкрий ротик», називати предмети: «Ось каша», «Ось чашка», «Пий молоко з чашки». Інтонації слів дорослих повинні бути емоціональними, слова, що виділяються, вимовляють з наголосом, в дещо ігровому плані: «Є каша — нема каші», «Сергійко з'їв кашу» і т. д.

Під час одягання дитини, її туалету дорослий супроводить свої дії словами «Дай ніжку», «Натягнемо панчохи, ось ніжка в панчосі», «Одягнемо штанці». Показ предметів, називання їх і дій з ними треба неодноразово повторювати, привертаючи увагу дитини. До 7—8 місяців дитина очима знаходить названі предмети.

Особливо сприятливою для навчання розуміти слова є гра з дитиною. Яскраве, голосне брязкальце, м'яч, що котиться, або звірятко, яке стрибає, привертають увагу дитини. У 8—9 місяців вона з задоволенням торохтить брязкальцем, котить кулю, кидає м'яч. «М'яч, м'яч! — повторює дорослий, кидаючи м'яч. — Лови, Сергійко, м'яч... Кинь м'яч... Покоти м'яч!»

Після багатьох показів дитина починає відтворювати дії. Так дітей навчають робити «ладусі», сплескуючи в долоні, або «Сорокуворону» чи «Іде коза рогата», прикладаючи ручки до лоба і витягуючи пальчики. Спочатку дію треба виконати ручкою дитини, не силуючи, а граючись.

«Ку-ку», — говорить дорослий, ховаючись від маляти за пелюшкою. «Ось і я», — і відсуває пелюшку. Через деякий час дитина сама ховається і на слова вихователя «Де ти?» відповідає «а-а».

Можна проводити ігри-заняття з невеликою групою дітей (4—5 чол.) під час активного неспання, після їди і спокійного сну, коли діти нагодовані і у них хороший настрій. Наведемо приклад такого заняття з малятами віком від 9 місяців до 1 року.

У виховательки в руках маленький автомобіль, якого вона пересу-

ває по перилах манежа, промовляючи «бі-бі, їде машина». Далі вихователька, пересуваючи ляльку, говорить: «Іде ляля — топ, топ. Сіла ляля в машину — бі-бі. Поїхала ляля додому».

Дії дорослого з іграшками можуть бути найрізноманітніші. Ляльку можна годувати, укладати спати, водити на прогулянку, котик нявчить, собака гавкає і т. д. Дії вихователя з іграшками повинні бути знайомі дитині з повсякденного життя. В іграх-заняттях вихователь, зацікавивши дітей діями, що супроводяться словами, навчає розуміти слова. Для того, щоб ці заняття були більш результативними, необхідна певна система. Якщо в групі працює два вихователі, вони повинні заздалегідь разом намітити, з якими словами будуть ознайомлювати малят і як здійснюватимуть повторність.

Крім розвитку розуміння мови, у дітей віком до одного року необхідно активізувати голосові реакції. У малят, починаючи з шести місяців, треба виховати бажання спілкуватися з дорослими. Це бажання виховується всією системою роботи і обстановкою: ласкавим, завжди уважним ставленням дорослих до дітей, частим спілкуванням з ними. У віці від 3 до 6—7 місяців в результаті частого спілкування з дорослими у дітей відбувається дальший розвиток голосових реакцій, на зміну гортанним звукам «ги», «гхи» діти починають співуче вимовляти «а-а-а», агукати.

Розмовляючи з дитиною, якій більше півроку, треба уважно прислухатися, які звуки вона вимовляє в своєму лепеті, підхоплювати їх, повторювати, ніби перегукуючись з дитиною. Такий прийом в методиці розвитку мови дітей т. Петрова називає перекликом. Він можливий тоді, коли у дитини створено радісний настрій. Дорослий вимовляє звуки і склади трохи співуче, з певною інтонацією: «а-а-а», «па-па-па», «ма-ма-ма» і робить паузу. Немовля в момент паузи відтворює звуки, ніби відповідаючи йому.

Якщо у маляти в емоціональному спілкуванні з ним було своєчасно

викликано лепет, то до 7—9 місяців можна викликати й наслідування на основі цього лепету. Дитині пропонують певне завдання, яке вона повинна виконати. Якщо дитина емоціонально ставиться до дорослого, то вона виконує завдання, хоч це й викликає деякі утруднення. Наприклад, Михайлику 7 місяців і 15 днів, і він в мимовільному лепеті часто промовляє склади «ма-ма-ма... ба-ба-ба». Мати навчає дитину уміння наслідувати. Вона наближує своє обличчя до дитини, привітно, виразно й роздільно вимовляє «ма-ма, ма-ма». Михайлик дуже уважно дивиться їй в очі, зморщує лобик, розкриває і закриває рот. З великим напруженням, після тривалої паузи він вимовляє «ма-ма», але вимовляє це слово не так вільно, як під час мимовільного лепету.

Такі вправи з Михайликом тривали щодня протягом місяця. Він оволодів наслідуванням складів «ма-ма», «ба-ба», але вимовляв їх тільки у відповідь на слова матері і з напруженням, продовжуючи в той же час дуже легко і радісно повторювати мимовільно слова «ма-ма», «ба-ба», «тя-тя», «бу-бу».

Отже, до року особливу увагу слід приділяти розумінню дитиною мови дорослого і підготовці до оволодіння активною мовою. Розуміння мови виявляється в тому, що у відповідь на запитання, де знаходиться той чи інший предмет, дитина відшукує його поглядом і навіть показує рукою. На цей час діти повинні розуміти назви деяких рухів: сідай, лягай, зроби ладусі, до побачення, дай ручку і з задоволенням їх виконувати.

Розуміння мови дитиною має величезне значення для її загального розвитку. Дитина не тільки радіє голосу дорослого, а й починає вслухатися в його слова, розуміти окремі з них. Слово вихователя починає регулювати поведінку дитини, підказує їй, що треба зробити. Забороняючи їй що-небудь, треба вживати слова «не можна».

До року дитина починає розуміти слова «не можна» як заборону. Заняття в цьому віці мають на меті

навчити дітей прислухатися до звуків і слів дорослих, повторювати їх. До цих занять відносяться:

1. Показ предметів, тварин — котика, собачки, пташки в клітці, називання їх і їх дій;

2. Демонстрація озвучених заводних іграшок;

3. Інценівка з лялькою (лялька спить, їсть, одягається, ходить, сидить і т. д.);

4. Доручення: «Покажи, де носик, ротик» (у дитини і в ляльки), «Покажи, де лежить іграшка», «Віднеси, поклади іграшку на стіл, стілець», «Віддай іграшку Лені, Олі» і т. д.

В результаті повсякденної плано-мірної роботи усіх дорослих діти до року починають розуміти їх мову, показують за їх завданням предмети, виконують окремі дії. У них з'являються перші осмислені слова. За завданням дорослих діти можуть вимовляти слова з двох складів, наприклад, «папа», «мама», «няня», «гав-гав», «кис-кис» і т. д.

При правильній виховній роботі у дитини на другому році життя інтенсивно розвивається мова. До кінця другого року вона починає говорити простими фразами, вживаючи дієслова та іменники: «Мама іди-іди». Мова стає для неї основним засобом спілкування.

Вирішальне значення для розвитку мови дитини має здатність до наслідування. Дитина відтворює мову дорослих, швидко схоплюючи слова. Це період не тільки розуміння, а й швидкого оволодіння мовою. Якщо до одного року обсяг словника обмежувався 10—15 словами, то у два роки словник дитини має 200—300 слів.

Перед вихователем стоять такі завдання по розвитку мови дітей другого року життя:

дальший розвиток розуміння дитиною мови дорослого,

розвиток уміння легко наслідувати вимову простих за фонемою слів,

виховання потреби з різного приводу звертатися до дорослих з допомогою звуків, слів, розвиток активної мови.

Вихователь повинен розширювати

словник дитини на основі ознайомлення з навколишнім, підводити її до уміння розмовляти не тільки окремими словами, а й простими фразами, виховувати уміння відповідати на прості запитання.

Якими методичними прийомами забезпечується здійснення цих завдань? В цьому віці, як і раніше, широко використовується показ предметів з одночасним називанням їх. При цьому на початку другого року називати предмет слід легким, доступним для вимови словом або замінювати його назву відповідним звукосполученням. Наприклад, кіт — «кис-кис», собака — «гав-гав», курочка — «ко-ко». Поступово мова дорослого в спілкуванні з дітьми втрачає цю свою специфічність — переходять до загальнозвичиваних слів.

Завдяки здатності до наслідування дитина в півтора року — рік і вісім місяців легко повторює слова за дорослим. Треба навчити її розуміти слово «скажи». Це завдання дитина виконує, якщо воно емоційально підсилене і зв'язане з виконанням її бажань. Ось Сергійко підходить і вказує на склянку з водою: «Дай, дай». «Що тобі дати? — запитує вихователь. — Пити? Скажи пити, пити». — «Пити, пити», — легко й радісно вимовляє хлопчик. Вихователь кілька разів підказує дитині це слово, і воно входить в її активний словник.

Доречний прийом підказування слів дитині. Наприклад, дитина підходить до вихователя, протягує ручки, просячи взяти на руки. «Взять на руки, так? Взять», — говорить вихователь. «Зять, зять», — повторює дитина. Її беруть на руки — бажання виконано і засвоєно ще одне дієслово — «взяти».

Треба прагнути замінювати жести словами. Часто жестом руки діти кличуть дорослого до себе. Вихователь підказує: «Скажи — іди, іди!» В цьому віці необхідно вже привчати дитину до ввічливої мови, вживання слів «можна», «спасибі». Ці слова входять в дитячий словник в результаті вживання їх дорослими. «Мозе», — говорить Сергійко, просячи іграшку. «Сібо», — дякує він

за обід або за одержану книжечку.

Звертання дорослого до дитини з проханням або дорученням — це особливо вдалий методичний прийом, що спонукає її до активної мови. Щоб дитина заговорила, треба дати їй таке доручення, для виконання якого необхідно щось попросити або запитати. Наприклад: «Піди поклич Надю. Скажи: Надя, іди». Дитина іде й кличе: «Адя, адя, іди, іди». Давши дитині доручення, треба показати, як його виконати, тобто піти разом з нею і покликати, сказати.

Як ілюстрацію до статті наводимо записи про розвиток мови Сергійка:

Хлопчику 1 рік 8 місяців 20 днів. Розуміє побутову мову дорослих, звернуту до нього, і виконує їх накази. Наприклад: «Сергійко, принеси ганчірку витерти стіл». Він шукає і не може знайти. Йому пояснюють: «Обійди навколо столу, на стільці лежить ганчірка. Принеси її і витри стіл». Хлопчик обходить стіл, приносить ганчірку і витирає стіл.

Виконує всі доручення побутового характеру: принеси, візьми, знайди, пограйся, поклич і т. д., повісь на вішалку пальто, постав на місце черевики і т. д.

Починає активно вживати слова. Відповідає на запитання, як звать маму, тата, бабу, брата. Почувши гавкання собаки, говорить «гав-гав»; так він і називає собаку. Коли хоче їсти, говорить «ам, ам». Нахилиючи голову, дякує і говорить «сібо, сібо» (спасибі). Починає розуміти мову дорослих, які розмовляють між собою. Вимовляє слова з двох складів вслід за дорослими: лампа — «ампа», Надя — «адя», небо — «небо». Всі автомобілі — справжні й іграшкові — називає «бі-бі-бі».

З'являються перші речення: «Мама, ам, ам», «Мама нема, кеті» (Мама нема, пішла купувати цукерки).

1 рік 10 місяців 25 днів. Завдяки повсякденній увазі до мови Сергійка в розвитку його стався стрибок: значно збільшився активний слов-

ник, скорочені слова замінює загальноживаними. Виконує словесні доручення. Співає пісню: «Мами нема, тата нема, діда нема, баба пить» (спить). Пісню повторює багато разів.

Відповідає на запитання: «Де дід?» — «Нема діда, додому» (дід пішов до себе додому). «Де Надя?» — «Там, ам-ам». (Надя снідає

на кухні). Кожний день приносить нові слова. Починає вживати доречно займенник «я».

Мова у Сергійка стала засобом спілкування.

Наведені приклади розвитку мови у малят характерні для вказаного віку, проте, природно, в розвитку дітей можуть бути індивідуальні відхилення.

Про мову вихователя

Т. КОСМА,

кандидат педагогічних наук

Радянська педагогічна наука, виходячи з основних принципів комуністичного виховання підростаючого покоління, чітко визначила завдання вчителів і вихователів у навчанні дітей рідної мови.

Вихователі повинні збагатити словник дітей, навчити чітко і виразно вимовляти звуки і слова, граматично правильно будувати речення і вільно користуватися рідною мовою як засобом спілкування і висловлення своїх думок. Це матиме важливе значення для розумового розвитку дітей, пізнання ними навколишнього життя і підготовки їх до школи. Ці завдання вихователі здійснюють двома шляхами: через проведення занять з рідної мови і повсякчасне спілкування з дітьми в процесі всієї їх діяльності. Спілкуючись з дітьми, вихователь закріплює у них знання мови, здобуті на заняттях.

Оскільки його мова є зразком для дітей, вихователь повинен невинно її удосконалювати, контролювати вимову і зміст кожного звука і речення. Як зразок для наслідування, мова вихователя повинна насамперед відповідати нормам літературної вимови. Ось деякі правила української літературної вимови або орфоепії.

В українській мові немає різких розходжень між вимовою і написанням, але вони не завжди співпадають, між ними є ряд розходжень. Головніші з них треба знати кожному.

Є розходження між вимовою і на-

писанням деяких голосних звуків. Наприклад, голосний звук *i* перед *n* в ряді слів вимовляється як *и*. Тому слова *інший, іноді, інколи* тощо вимовляються як *инший, иноді, инколи*. Ненаголошений звук *e* вимовляється близько до *и*. Наприклад, вимовляють *пшиниця, чирвоний* тощо, хоч писати потрібно *пшениця, червоний*. Звук *o* завжди звучить чітко. Українській літературній мові зовсім не властиве «акання», тобто вимова ненаголошеного *o* як *a*, що є характерним для російської та білоруської мов.

В українській мові звук *ц* завжди м'який.

Найвиразніша риса української мови, за якою вона відрізняється від усіх східних і західних мов, є збереження дзвінкості приголосних звуків у середині слів перед глухими приголосними, а також у кінці слів. Тому в українській мові слова *баз—бас, ваз—вас, кіз—кіс, міг—міх* тощо відчутно різні у вимові. Тут дзвінкість чи глухість звука служить для розрізнення значення слів.

Губні *б, п, м, ф* та шиплячі *ж, ч, ш, щ* в кінці слів та в середині перед приголосними вимовляються твердо (*голуб, степ, сім, річ, піч, хвоц, монтаж*).

Звук *р* вимовляється твердо в кінці слів та в кінці складів (*багатур, звір, комар, школярка* та ін.).

Передане буквою *щ* сполучення приголосних *ш+ч* вимовляється як два звуки *шч*. Слова *щастя, кущ, щодня, тріщить, блищить* та інші